

Theodoros – un roman-ancoră pentru universal creației lui Mircea Cărtărescu **Theodoros - an ancho- novel for Mircea Cărtărescu's universal creation**

Lector dr. Mihaela Rusu

Facultatea de Litere, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Résumé : Si l'écrivain contemporain se projette dans le rôle du navigateur de longue course qui vise à traverser, par son œuvre, les mers et les océans des lettres universelles, le rôle de la critique littéraire serait d'identifier les types de bateaux qui composent la flotte d'un écrivain de longue course. Mircea Cărtărescu a récemment témoigné dans un interview que sa flotte comprend de petits canots de sauvetage, mais aussi des croiseurs, des sous-marins et des navires à passagers. Quel type de bateau représente le roman „Theodoros” pour la flotte de Mircea Cărtărescu ? Désigné „roman-total” par le créateur lui-même, „Theodoros” est, entre autres, une narration à plusieurs étages, qui peut être lue comme un pastiche du texte biblique, mais aussi comme une tentative d'écrire un pseudo-roman historique ou une petite histoire épistolaire de la littérature roumaine. Le protagoniste, Tudor, traverse par son destin de type papillon des expériences transformatrices qui font de lui le témoin des guerres qui ont changé la face du monde des deux derniers siècles. Raconté à la deuxième personne, le roman est la chronique de la vie de Théodoros que les archanges signent lors du Jugement final.

Mots-clés : roman-total, naration à plusieurs étages, pastiche, roman pseudo-historique, la deuxième personne.

Ultima apariție editorială semnată de Mircea Cărtărescu, reprezintă unul dintre cele mai ambițioase proiecte epice ale sale. Publicat la finalul anului 2022, *Theodoros* este, pentru autorul român, cel mai ambițios proiect romanesc al său, în sensul că, foarte puțin din trama principală a acestuia amintește de figura reală a autorului. Abandonând rețeta autoficțiunii „paranoide” [Crețu, 2023 :10] din celelalte creații monumentale ale sale (*Orbitor*, *Solenoid*), Cărtărescu proiectează de la zero un univers romanesc în care personajele, întâmplările, conflictele și formula narativă sunt în cea mai mare măsură rodul imaginației sale. Nu renunță total la imesiunea figurii autorului în text, în subsidiar ea fiind prezentă în mod aluziv și controlat. Aflat la vârsta deplinei maturități artistice, Mircea Cărtărescu își gândește opera, din postura unui armator de vase care face un inventar flotei de autor, fixând un rol bine determinat fiecăreia din creațiile sale. Pe lângă crucișătoare, submarine, vase de croazieră, bărci de salvare, portavioane, șalupe și bărcuțe, în flota sa trebuie să existe și un roman care să-l ancoreze definitiv în apele tulburi ale literelor universale. Rolul de roman-ancoră al flotei cărtăresciene se dorește să-i fie atribuit romanului *Theodoros*. [1]. Scriitorul Mircea Cărtărescu își proiectează propria operă ca un corp organic, în care fiecare carte vine cu propria sa cutie de rezonanță. Cărțile lui sunt asemeni instrumentelor cu corzi, cu cât instrumentul este mai mare, cu atât sunetul produs este mai grav. Grosimea romanului *Theodoros* (626 pagini) ar trebui să dea mărturie despre gravitatea scrisului autorului ei.

Pretextul romanului îl reprezintă o scrisoare a lui Ion Ghica trimisă către Vasile Alecsandri, în perioada în care era ministru plenipotențiar al Principatelor Române la Londra. [2] Scrisoarea amintită făcea referire la un oarecare Tudor, slujbaş la curtea boierilor Ghica din Ghergani, care, printr-un lung șir de întâmplări spectaculoase, va ajunge rege al Etiopiei, pe numele său oficial Tewodros II, „Rege al Regilor și Împărat al Împăraților, cuceritor al tribului lui Iuda, Soțul Etiopiei și logodnicul Ierusalimului”. Astfel romanul *Theodoros* poate fi citit, la un prim nivel de lectură ca „reconstituire» a unei biografii ficționale a unui personaj literar” [Voncu, 2023], împumutat din memorialistica lui Ion Ghica. Născut dintr-un tată oltean, Gligorie, și o mamă grecoaică, Sofiana, Tudor amestecă în sângele lui atât ambiția valahă, cât și reveria și aventura mediteraneeană. Deși are origini umile, fiind fiu de servitori, Todoraki are un statut privilegiat printre ceilalți slujbași, deoarece i se permite să învețe carte, având acces la întreaga bibliotecă a Ghiculeștilor. De la vârsta de trei ani vorbea „ca apa” valaha și greaca, iar primul cuvânt rostit de copil fusese „vleau”, ceea ce însemna că tot destinul său avea să stea sub semnul teribil al voinței.

Într-un dialog cu studenții de la Facultatea de Litere din București, Mircea Cărtărescu precizează că un posibil titlu ar romanului (după moda literară a secolului al XVIII-lea) ar fi putut fi *Theodoros sau despre ambiție*, întrucât ambiția este principală temă a romanului. Dincolo de faptul că ea reprezintă o formă de violență a omului față de sine, ambiția este totuși motorul care îi pune în mișcare energiile și-l îndreaptă

spre ceea ce își dorește cel mai mult în lume. În copilărie, Todoraki se gândea că „dacă ar fi fost întrebat de Dumnezeu ce binefaceri ar dori din mâna sa, n-ar fi cerut niciodată ca Solomon înțelepciune și pricepere (...), ci să fie împărat și să aibă putere fără de margini, ca să pună belgiuc în nasul dușmanilor”,[Cărtărescu, 2022: 14] să aibă „credință cât o baniță” să poată opri soarele și luna de pe cer, din moment ce credința și voința erau una și aceeași față a dorinței de mărire.

Încă de mic, Todoraki fusese fascinat de împărații din basmele românești care se impuneau prin forța faptelor mărețe. Lectura cărților bibliotecii boierești (*Esopia, Odiseea, Necrezutele isprăvi ale lui Tihu Buhogлиндă cel șugubăț*), a romanelor populare care circulau în mediile valahe de la începutul secolului al XIX-lea, dar și legende grecești cu care îl adormea Sofiana, fac să i se nască în minte primul vis de mărire: să ajungă Împărat Albastru : „singurul împărat a cărui culoare nu se află în basme (...) Căci împărații acestei lumi își împărțeau țărâmul știut, unde se războiau și se-ncuscreau unii cu alții, dar Împăratul Albastru stăpânea peste ei și peste întreaga Sferă. Se numea astfel pentru că vestmântul lui era cerul, iar pământul întreg cu munți, ape și păduri, cu mări și ostroave, era așternut sub picioarele Sale. Din vreme în vreme ceilalți împărați se aruncau la pământ în fața Sa și-și rostogoleau coroanele de aur către tronul Său dintre heruvimi.” [Cărtărescu, 2022 : 69-70] Portretul Împăratului Albastru invită inevitabil cititorul la o dublă lectură, pe de o parte ea justifică motivația existenței aventuroase pe care autorul i-o va atribui lui Todoraki, dar pe de altă parte, la nivel metatextual, secvența autocomentează rolul scriitorului „văzut în ipostaza demiurgică a creatorului capabil să dea viață.” [Jicu, 2023 : 11] Theodoros se visează împărat, ba chiar Supremul Divin, pentru că fantezia cărților îi induce un sentiment de insatisfacție, iar ambiția îi dă o beție de sine însuși pe care nu o mai poate controla, angajându-se în cele din urmă pe drumul fără întoarcere al destinului său.

Pentru a-și justifica deplina maturitate artistică, Cărtărescu simte nevoia de-a scrie un *roman-total* („Marea-Carte”/ „un roman puternic”/, roman maximalist”/ „roman proteic”), de aceea el amestecă în țesătura narativă din *Theodoros* mai multe formule epice. O primă formulă ar fi dată de rețeta *romanului picaresc* care urmărește aventurile lui Tudor, slujbașul din Ghergani ajuns lotru în oastea lui Iancu Jianu, pandur în armata lui Alexandru Ipsilanti, pirat în apele arhipelagului grecesc și, în cele din urmă, rege al Etiopiei, prin întreruperea dinastiei lui Solomon. În traseul său existențial, Theodoros străbate mai multe straturi sociale, de la cele mai abjecte, până la cele aristocratice. Destinul (sau voința autorului ?!) îl aduce pe brigandul din mările sudului în compania reginei Victoria de la care păstrează pistoalele cu care își va pune capăt zilelor în buna tradiție a *romanului eroic*. Prin acest personaj, Cărtărescu a vrut să dea materialitate, dar și idealitate, *personajului de tip fluture* care, printr-un proces de resurecție, reușește să se transforme dintr-o crisalidă într-un fluture impunător : nimeni altul decât regele Tewodros II, cel despre care, la moartea sa, au scris ziarele vremii de la Londra și din Principate.

Episoade din istoria lui Alexandru Macedon, unele acțiuni ale lui Napoleon Bonaparte, chiar moartea lui John Lennon, sunt presărate în această carte care încercă să refacă o istorie de peste 3000 de ani „din vremurile biblice ale împăratului Solomon și până în 2041”, de aceea *Theodoros* se dovedește a fi, așa cum însuși autorul consemnează în *Nota finală, un pseudo-roman istoric*, întrucât surprinde marile evenimente socio-politice care au marcat istoria omenirii. Începuturile industrializării de peste ocean se reflectă în epoca victoriană a colonialismului britanic, iar istoria tumultuoasă a ciumei lui Caragea își exportă protagoniștii în mișcările revoluționare ale Eteriei grecești.

Spațiul cultural în care se petrece povestea lui Theodoros îl poartă pe cititor în „Valahia secolului al XIX-lea, apoi în Arhipelagul elen, în Ierusalimul Regelui Solomon și, în cele din urmă, în Etiopia” [Crețu, 2023 : 10], făcând să se intersecteze patru lumi îndepărtate cu patru geografii distincte. Întinderea spațială a romanului este totuși mult mai mare, acoperind o jumătate de sferă pământescă, trecând și prin San Francisco și Indonezia. Gândit ca o „mașinărie narativă”, „construită din povești care încep în vremurile biblice, ajung până în secolul al XIX-lea și chiar într-o imaginară Apocalipsă” [Pecican, 2023], romanul *Theodoros* consacră un model de mare anvergură, care ezită între epic și liric, prezentând un Cărtărescu înnoit, mutat din zona tradițională a scrisului românesc în perimetrul de seducție al prozei occidentale.

O altă fațetă a *romanului-total* poate fi dată de interpretarea poematice-lirică a textului cărtărescian. În arta portretistică și peisagistică, Cărtărescu exploatează sonoritățile lirice ale limbajului universal. Descrierea Sofiane reprezintă o chintesență a *maternului*: „propria ta mamă (...) pentru tine nu era o femeie, ci o lume cu munții și văile ei, râurile, și mările, și ostroavele ei nenumărate, fiindcă maica ta venise din Arhipelag, trecuse prin Țarigrad, și adăstase de foarte tânără în înzăpezita țară a Valahiei, la

capătul celălalt al lumii.” [Cărtărescu, 2022 :41], în timp ce din portretul lui Theodoros se înalță sonorități veterotestamentare cu puteri incantatorii: „Căci, uneori, esti o bestie cu chip de om, Theodoros, iar altădată un crin cu mireasmă dumnezeiască și, deși ai călcat în picioarele tale toate poruncile lui Moise cu asupra de măsură, încă mai este copilărie și uimire în ochii tăi, iar miezul inimii tale e încă fraged în coaja sa aspră de lemn.” [Cărtărescu, 2023 : 259] Personajul inspiră un fel de oroare sacră, reușind să depășească acea *aurea mediocritas* care planează asupra personajului de tip *pizaro*, fiind „un ales deopotrivă de diavoli și de îngeri.” [Axinte, 2023 :12] Filonul poetic al autorului transpare la fiecare pagină din *Theodoros* care e mai „mult decât un roman: e un splendid poem care dă mărturie de puterile scrisului.” [Jicu, 2023 : 11] și de rădăcinile lirice evidente ale celui care se oglindește în propria scriitură. Ca orice reprezentant autentic al postmodernismului, Cărtărescu amestecă ludic registrele limbii, valorificând muzical limbajul arhaic al Valahiei secolului al XIX-lea cu cel al vechilor cronici, dar și cu religiosul veterotestamentar, obținând un text poetic care îi poartă semnătura indelebil și care dialoghează intratextual cu *Levantul*.

Pentru a obține structura de roman supraetajat, Cărtărescu pornește de la o fundație solidă – romanul picaresc [3] – la care adaugă, în trepte superioare, nivelul psihologic, cel metafizic, cel istoric și cel religios, recurgând astfel la o căsătorie morfomorfică între genul înalt și cel popular. Frazele, transpunând o perfecțiune de diamant, dialoghează rând pe rând cu cronicarii munteni, cu basmele folclorului românesc, cu *Biblia*, dar și cu balcanismul, pitorescul și exotismul secolului al XIX-lea. Rezultatul final este un roman puternic postmodern care a fost așezat de către critica de întâmpinare (dar și de autorul însuși) în descendența romanelor-totale ale literaturii române sau universale: *Război și pace*, *Un veac de singurătate*, *Salambô*, *Memoriile lui Hadrian*, *Ambasadorul sau Calpuzanii*.

Ceea ce face ca *Theodoros* să se distingă categoric de restul romanelor postmoderne este narațiunea la persoana a II-a pe care Cărtărescu o folosește ca modalitate de expunere. Sute de pagini pun perspectiva narativă pe seama unui „noi” care se adresează direct protagonistului cu supremația unei instanțe colective. Abia spre finalul romanului, cititorul înțelege că naratorul este „o entitate plurală reprezentată de acele ființe eterice numite arhangheli ce fac legătura între cer și pământ. (...) Persoana a II-a are nevoie de o alta, mult mai semnificativă, de persoana celui care citește.” [Axinte, 2023 :12] Judecata de Apoi, imaginată ca moment propice lecturării cronicii arhanghelești, îi permite scriitorului să-l introducă în ecuația narativă pe *Cititorul Arhetipal*, nimeni altul decât Bunul Dumnezeu (un dublu binevoitor al lectorului pragmatic) care judecă estetic cartea în timp ce-o citește. Mottoul din paratextul romanului „Și am văzut un înger puternic, care striga cu glas tare: «Cine este vrednic să deschidă cartea și să-i rupă pecețile?» (*Apocalipsa*)” poate fi interpretat ca trimitere explicită la statutul Cititorului Transcendental. Mottoul paratextual asociat finalului romanului „știm acum cu toții că Judecata nu va pune în taler omul cu păcatele și luminile sale, ci cartea scrisă de noi, cu osârdie vreme de jumătate de veac. Iar dacă va fi primită în ceruri, va fi apoi primită și pe pământ.” [Cărtărescu, 2022 : 624] reprezintă o invitație la o lectură binevoitoare, adresată cititorului experimentat care, prin judecata lui estetică („mi-a plăcut cartea”), dă valoare reală operei și autorului ei.

Note finale

[1] A se vedea în acest sens declarația lui Mircea Cărtărescu din cadrul mesei rotunde organizate de Facultatea de Litere a Universității București cu ocazia lansării romanului *Theodoros*.
[<https://www.youtube.com/watch?v=GXUtg83Yh7A>, link accesat la data de 30 mai 2023]

[2] Ideea romanului îl obsedează pe autor de aproape 30 de ani, din perioada în care preda la Universitatea din București literatura pașoptistă și postpașoptistă. Din *Scrisorile* semnate de Ion Ghica, Cărtărescu află de existența fascinantă a unui slujbaj de la curtea familiei boierești, ajuns rege al Etiopiei. Ion Ghica încearcă să dea o bază reală presupuziției sale, justificându-și ideea prin referirea la una din epistolele găsite în arhivele naționale britanice. Pentru Cărtărescu, povestea acestui Tudor din Ghergani reprezintă „un subiect de roman perfect” comparabil cu cel din *Contele de Monte Cristo*. În jurnalul său care consemnează ultimii 35 de ani de viață culturală, a identificat 30-40 de însemnări care îi reactualizează subiectul și, oarecum, obsesia acestui proiect epic.

[3] Într-un articol din „România literară” (nr.3/ 2023), Răzvan Voncu îi impută lui Mircea Cărtărescu eșecul rețetei romanului picaresc, în măsura în care folosirea persoanei a II-a în narațiune „îi anulează orice eventuală perspectivă morală”, știindu-se că romanul picaresc are din capul locului o intenție moralizatoare.

Referințe bibliografice

Axinte, Șerban, *A trăi pentru a-ți se povesti viața*, în „Observator cultural” nr.1148, 28 februarie 2023.
Cărtărescu, Mircea, *Theodoros*, București, Humanitas, 2022.

Crețu, Bogdan, *Cartea vieții*, în „Observator cultural” nr.1148, 28 februarie 2023.
Cronica valaho-etio piană în „Viața românească”, nr.2/2023
Gheorghe, Cezar, *Theodoros- o sinteză a etosului valah* în „Observator cultural” nr.1148, 28 februarie 2023.
Jicu, Adrian, *Theodoros și puterile scrisului*, în „Observator cultural” nr.1148, 28 februarie 2023.
Miheț, Marius, *Oglinda de cuvinte. Despre Theodoros (I)*, în „Familia”, 30 aprilie 2023.
Miheț, Marius, *Oglinda de cuvinte. Despre Theodoros (II)*, în „Familia”, 16 iunie 2023
Pecican, Ovidiu, *Mitul cărții totale*, în România literară nr.8/2023, p.24.
Voncu, Răzvan, *Personajul carnasier și autorul vegan*, în „România literară”, nr.3/2023.
Codreanu, Teodor, *Mircea Cărtărescu și fantomele din mașină* în „Contemporanul”, 1 februarie 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=562iN6pHWJc> link accesat la data de 21 august 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=GXUtg83Yh7A> link accesat la data de 21 august 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=c16awYWxlAE> link accesat la data de 21 august 2023.
https://www.youtube.com/watch?v=Pa4Tio_uwM link accesat la data de 21 august 2023.
<https://www.youtube.com/watch?v=Ovq0-WA-bnM> link accesat la data de 21 august 2023.
<https://revistea.ro/focus-theodoros-redactia-steaua-in-dialog>, link accesat în data de 5 octombrie 2023.